

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

D R A U G A S

Saturday supplement

1993 m. vasario mėn. 27 d. / February 27, 1993

Nr. 39(8)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Lietuviški žydai ir „šabės gojim“

Šis *Draugo* kultūrinio priedo numeris atšaukia veidus ir balsus, vardus ir likimus...

Amžiną atilsį Isakas Kaplanas (prieš 40 metų Thomas Mann'ui Nidoje aiškines Maironio mirties reikšmę), Amsterdame temperamentingai įrodinėja skeptiškam olandų advokatui, kodėl nedidelės tautos turi teisę atsiskirti nuo imperijų. Bernardas Karawatzkis Kopenhagoje pasakoja apie savo būdingą Rytų europiečio likimą: naciai ir komunistai, iš Lenkijos išbėgę vaiko brendimas Lietuvoje, po karo bičiulystė su lietuvių partizanais, vėl Lenkija, politinė veikla, emigracija, daniškai išleista atsiminimų knyga. Ichokas Meras Čikagoje ragina atsikratyti „žydo-enkavedisto“ ir „lietuvių žydaudžio“ stereotipų. Aleksandras Štomas New York'e įrodinėja, kaip Lietuva išsivadavo, bendraudama su kitomis imperijomis tautomis. Emanuelis Zingeris atstovauja Sąjūdžiui ir ieško jidiš šrifto, kurį sunaikino Lietuva okupavę komunistai. Su netikėtai susitiktu bendraklasiu George Birman'u bandome atmintyse atkurti 1941 metų Kauno IX gimnaziją, sušaudytą ir užkastą laiką. Laiko užtvaros bematant sugriūva, susitikus su šviesiaja kauniete Irena Veisaite. Berelis Kaganas Brooklyn'e ilgus dešimtmecius kruopščiai, kaip senieji Toros tyrėjai, rašo 19-ojo šimtmečio Lietuvos kaimų, žydų ir lietuvių, istoriją; kalbėdamas telefonu stauga prisimena savo senąjį butą prie Rotušės aikštės. Tos pačios prieštvainio Kauno inteligentijos intonacijos pasigirsta Grigorijaus Smoliakovo telefoniniame balse. Ir, pagaliau, Kaune, 50 metų prarają užpildo kitų bendraklasių — Jochevedos-Marijos Čartokaitės-Inturiūnienės ir Aleksandro Dubausko — veidai ir balsai — Sibira, Kauno getą ir genocidą išgyvenusieji, diasporą patyrusieji, Rotušės aikštėje susitinkame kaip broliai ir seserys, Lietuvos pragariškųjų metų vaikais ir liudininkais.

Tie balsai žydiški ir, drauge, lietuviški. Jiems bendras gilus žydiškojo likimo pajutimas ir prisirišimas prie Lietuvos. Vienas jų pagrindinių refrenų: „Juk mes Lietuvoje nuo Gedimino, Vytauto laikų...“

Koksai tvirtas, nors ir apgriautas, turėtų būti lietuvių-žydų draugystės pamatas. Kodėl tad spaudoje ir pokalbiuose su kai kuriais tautiečiais vis, įkyriai, tebeišnirva visai kitoki žydiškų Tebegirdime, kad „jie“ — o negausios išimties neva tepatvirtina „geležinę taisyklę“ — esantys klatingi, savanaudiški padarai, kurių pagrindinis tikslas esąs šmeižti, neteisingai kaltinti visus lietuvius ir visokeriopa sunkinti jų gyvenimą? Net išėję iš bažnyčios, kur jie ką tik meldėsi „žydėliui“ (Jėzui) ir jo „žydėlkai-

tei“ motinai (Marijai), kai kurie tautiečiai taisyklę liežuviais ima badyti tuos niekadėjus „žydus“.

Šias neapkantos gėlytes, deja, reguliariai palaisto ir kai kurie žydai, kuriems Lietuva tėra pranyksta konkrečiai lietuvių-žydų draugystė, lietuvių pavirsta primityvomis, veidmainingomis, kraugerisomis figūromis — panašiomis, kaip du kraujo lašai, į antisemitinę rašlavoję vaizduojamus žydus.

Bet ar tos nuodėmės pateisina mūsų nuodėmės — antisemitinių stereotipų gajumą mūsų pačių tarpe? Antrojo pasaulinio karo metu buvo užsimota išnaikinti visą žydų tautą. Ar tai neturėjo mūsų sukursti, priversti mus susimąstyti, peržiūrėti savo psichų pastoges ir kai ką iš jų išmesti. Didžiųjų tų, kad Lietuva (išskyrus 1941-1944 metus) nėra pogromų kraštas; kad lietuviai ir žydai (Europos kontekste), palyginant, neblogai sugyveno; ir kad, pagal nesenus apklausinėjimus, antisemitizmo (Nukelta į 2 psl.)

Sąskaita turi debetą ir kreditą

BERELIS KAGANAS

Ar žydai — prieš Lietuvos nepriklausomybę? Šis klausimas dabar grynai retorinis. Atkurta Lietuvos nepriklausomybė jau faktas. Kad Lietuva išsivadavo, buvo aišku dar prieš dvejus metus, kai lietuviai atvirai stojo prieš tarybinę okupaciją. Jų kova, pasireiškusio deklaracijomis ir demonstracijomis, susilaukė pritarimo visoje Europoje ir Amerikoje. Tą pat galima pasakyti ir apie kitas dvi Baltijos šalis. Įvairiose Europos šalių konferencijose ir institucijose jų atstovams leista dalyvauti, tiesa, kaip stebėtojams, nes nenorėta susipykti su Tarybų Sąjunga. Ke-
lis mėnesius iki „pučo“ Borisas Jelcinas atvirai ir aiškiai sakė, kad reikia leisti trims Baltijos

* Šio straipsnio autorius buvo tarpukario Lietuvos sionistų-socialistų partijos generalinis sekretorius ir Kaune ėjusio jos dienraščio *Dos vort* („Žodis“) redaktoriaus pavaduotojas. Berelis Kaganas yra kelių literatūros istorijos knygų autorius. Naujausias jo veikalas *Jewish Cities, Towns and Villages in Lithuania* (New York 1991) detalai aprašo Lietuvos miestelius, kuriuose gyventa žydų. Šiuo metu jis gyvena Brooklyn, New York, ir palaiko ryšius su lietuvišiais bei Lietuva. Kadangi šis jo straipsnis pasirodė Lietuvoje leidžiamame laikraštyje *Lietuvos Jeruzalė*, pasiekiančiame tik nedaugelį lietuvių, ypač išsvijusių, o lietuvių ir žydų santykiai, turį dviejų kultūrų atokumas ir jų susilietimai yra svarbi tema, gavę jo tekstą, jį dabar spausdiname *Draugo* kultūriniame priede.

šalims išeiti iš Tarybų Sąjungos. Tačiau pakalbėkime apie tai, kas mums, žydams, rūpi: apie žydų ir lietuvių santykius.

Iš kai kurių užsienio žydų publicistų straipsnių apie žydų genocidą Lietuvoje kartais susidaro įspūdis, kad žydų istorija Lietuvoje labai trumpa. Iš kai kurių straipsnių matyti, kad jų autoriai net nėra susipažinę su Nepriklausomos Lietuvos (1918-1940) laikotarpiu žydų gyvenimu.

Tad kiek metų Lietuvos žydų bendruomenė? Tikslios datos, kada pirmieji žydai įsikūrė Lietuvoje nežinoma. Didysis žydų istorikas Simonas Dubnovas mano, kad tai buvo apytikriai 1350 metais. Dovydas Matisas Lipmanas savo veikalė apie žydų gyvenimą Žemaitijoje teigia, kad žydai atvyko į Lietuvą anksčiau. Apskritai galima pasakyti, kad žydai pradėjo įsikurti Lietuvoje prieš kokius 700-650 metų.

Kokie buvo žydų ir lietuvių santykiai? Pirmąjį šimtmetį po jų pasirodymo Lietuvoje žydai nebuvo persekiojami. Vėliau padėtis pasikeitė: 1495 metais jie buvo išstremti iš Lietuvos. Tačiau po aštuonerių metų jiems leista grįžti, buvo gražinti namai, sinagogos, kapinės.

Užfiksuota keletas atvejų, kai žydai buvo šmeižiami ir kaltinami ritualine žmogžudyste. Tačiau paprastai kaltinimai nepasitvirtino ir įtariamieji būdavo išteisinti. Pasitaikydavo, kad turgaus dieną sukurstyti valstiečiai užpuolė žydus, bet tokie ekscesai neperaugdavo į masinius pogromus, kaip, sakysim, Lenkijoje, Rusijoje, Ukrainoje. Galima sakyti, kad Lietuva nebuvo pogromų kraštas.

Apie žydų ir lietuvių privačius ir socialinius santykius mažuose miesteliuose (kieki Lietuvoje buvo didelių miestų?) galima susidaryti vaizdą iš čia pateiktų kai kurių surašytų faktų. Kai kildavo ginčas tarp žydo ir kataliko, jie kreipdavosi į oficialų teismą. Jei žydai tekdavo duoti priesaiką, ji siūsdavo į sinagogą pas rabiną. Taip buvo, pavyzdžiui, Biržuose 1695 metais, ir, manau, ne tik tuo vienu atveju. Jei žydų ir lietuvių santykiai būtų blogi, taip tikriausiai nebūtų elgiamasi.

1791 metais caras Pavelas išleido įsakymą perduoti Vilkiją su aplinkiniais kaimais grafienei Marijanai Zabelai; lietuviai valstiečiai tam pasipriešino. Jiems vadovauti ėmėsi žydas Abrahamas Markusas. Kartu su valstiečiais jis 1819 metais nuvyko į Peterburgą ginti jų teisių. Įsakymas buvo laikinai sustabdytas, bet vieną 1823 metų dieną atvažiavo policininkų kuopa suimti Markuso. Apsiginklavę kirviais ir lazdomis valstiečiai sužlugdė policininkų ketinimą — apgynė Markusą.

1831 metų sukilimo metu dvilika Salantų žydų buvo sučiupti ir vedami pakarti. Tą dieną buvo katalikų šventė, ir bažnyčioje gausiai susirinko lietuvių. Vietinis turtuolis Eljah Gutkinas įbėgo į bažnyčią ir paprašė ku-

Berelis Kaganas

ga gelbėti žydus. Kunigas didžiulės procesijos priešaky išėjo iš bažnyčios ir žydus išgelbėjo.

1877 metais Ukmergėje įvyko didžiulis gaisras. Lietuviai padėjo žydams padegėliams maistu, drabužiais. Taip atsitiko ir 1883 metais gaisro metu.

1880 metais ir vėlesniais metais Jurbarko katalikai šelpdavo vargingus žydus. Lietuvių valstiečiai dažnai atveždavo rabinui vištų, kiaušinių, pieno, kad šis padalytų žydų varguoliams.

1881 metais Šakiuose įvyko didelis gaisras. Miestelio katalikų komitetas įteikė žydų komitetui 473 rublius žydų padegėliams.

Po 1883 metų gaisro Laižuvos valstiečiai pačiame lauko darbų įkarštyje be atlyginimo vežė plytų sudegintiems namams atstatyti.

1891 metais Zeimelio burmistras kas dešimtą savaitę pristatydavo žydų bendruomenė 35 pūdus miltų, 50 svarų cukraus.

Dvidešimtojo amžiaus pradžioje Kėdainiuose lietuvių gydytojas Inderavičius prieš kiekvieną žydų šventę dovanojo žydų varguoliams arbatos, cukraus ir pinigų. Taip elgdavosi ir kiti miesto lietuvių inteligentai.

Per tokį ilgą laikotarpį buvo įvykdyta ir nemažai nusikaltimų žydams. Čia, žiūrėk, viename kaime buvo išžudyta žydų šeima, kitur užmuštas žydas žemdirbis, užpulta žydo karčema ar kelyje nužudytas pirklys, pagrobta žydų mergina verčiama bažnyčioje krikštytis... Būta ir kitokio smurto prieš žydus, bet paprastai jis nebuvo masinis — žinoma, iki Didžiosios Katastrofos.

Būdingas laiškas, kurį savo giminaičiams 1899 metais rašė buvęs Luknės gyventojas Išajoh ben Ošeris iš Bostono: nepalikite Lietuvos, nes čia, Amerikoje, klesti antisemitizmas.

O kokia buvo padėtis nepriklausomoje Lietuvoje tarpukario laikotarpiu? Iš pradžių, po 1918 metų, žydai turėjo plačią kultūrinę autonomiją, ir jų politinė situacija buvo nebloga. Bet vėliau padėtis vis blogėjo, žydų autonomija pamažu buvo varžoma, o ekonominė politika aiškiai nukreipta prieš žydų prekybininkus ir verslininkus. Todėl tūkstančiai žydų kasmet emigruodavo iš Lietuvos. Tačiau vieno dalyko negalima užmiršti: žydų nacionalinė kultūra Lietuvoje — švietimas, literatūra, teatras jidiš ir hebrajų kalbomis — klestėjo.

Dabar priėjome prie liūdniausių ir baisiausių Lietuvos žydų istorijos ribos — Katastrofos. Trūksta žodžių išsakyti kad ir mažą dalelytę to, ką žydo širdis jaučia, prisiminus gyvuliškas, bestiališkas nacių piktadarybes Lietuvoje. Dar labiau širdį slepia, žinant, kad tūkstančiai lietuvių dalyvavo žydų žudymo akcijose, žydų, kurie šimtus metų kartu su lietuvišiais gyveno neblogoje kaimynystėje. Tūkstančiai lietuvių ne tik vykdė nacistų vėliniškus įsakymus, bet Lietuvos provincijoje ir patys, savo iniciatyva, sunaikino dešimtis tūkstančių žydų.

Galima suprasti kai kuriuos JAV ir Izraelio žydų vadovus, buvusius Nemuno krašto gyventojus, kurie kėlė Lietuvai reikalavimus ir kaltinimus tuo metu, kai lietuviai ėmė vis aktyviau reikalauti išvaduoti savo kraštą iš tarybinės okupacijos. Pabrėžiū — galima juos suprasti, bet jokiū būdu ne pateisinti. Ir štai dėl ko. Buvo reikalaujama neiešti Lietuvai išsivaduoti tol, kol jos vadovai atvirai nepripažins kaltės dėl Lietuvos žydų katastrofos. Tačiau pastaraisiais metais jau buvo aišku, kad trijų Baltijos respublikų nepriklausomybė — artimos ateities klausimas. Vadinasi, pastangos priešintis tam buvo iš anksto pasmerktos pralaimėjimui, o politiniai vadovai nepradeda kovos, kai nėra galimybių ją laimėti. Tai strateginė klaida. Antroji klaida — principinė: ar galima apkaltinti dėl Lietuvos žydų sunaikinimo visą lietuvių tautą?

Tiesia, būta lietuvių, kurie neretai rodė neapykantą žydams. Tačiau nuo neapykantos iki žudynių — tolimas kelias. Nemaža lietuvių užjautė persekiojamus žydus, dalis padėjo aktyviais veiksmais.

Apie eilinių lietuvių požiūrį į žydų Katastrofą pateiksiu vieną faktą, kurį man pačiam teko patirti. Mes, septyni žydai, tris mėnesius slapstėmės vieno kaimo tvarte. Šis septynetas kiekvieną anksčiau rytą ir vėl vakarą prasmukdavome į valstiečių gryčią. Iš kairės ir dešinės stovėjo valstiečių namai. Kaimynai tikriausiai buvo pastebėję mūsų šešėlius, keturis kartus per dieną slenkantius nuo tvarto į namus ir atgal. Bet niekas neišdavė.

Kalbant apie Lietuvą, negalima užmiršti teigiamo 700-650 metų istorinio patyrimo, kai žydai čia gyveno ir sukūrė nuostabius dvasinius lobius.

(Lietuvos Jeruzalė, 1992 metų kovas, Nr. 3, Vilnius)

Kazys Bradūnas

KAPINIŲ FLEITA

*O senos Vilkaviškio žydų kapinės,
Ant irstančio upelio kranto —
Tenai šešėlyje prieš vandenį
(Tartum žmogus prieš laiką)
Judėjo vinguriuodama žuvis.
Už upės,
Prieglaudose sode,
Kas vakarą nematomas
Išdavo pūsti fleitą,
Ir gimnazistų kambarėly keturi
Nutildavom
Prieš liūdną Jeremijo raudą.*

*O senos Vilkaviškio žydų kapinės,
Net nežinau,
Kodėl čia jus prisiminiau,
Atėjęs į Čikagos kazimierines,
Kur kapinės
Dar išieginiais aprenktos
Ir dar vainikai nenuvytę...*

*O ten toli,
Už upės,
Fleita nutilo
Ir nuplaukė pavandeniu
Žuvis.*

(Pirmoji iš „Vilkaviškio elegijų“ naujausiame poeto eilėraščių rinkinyje *Duona ir druska*, už kurį jam buvo suteikta 1992 metų Lietuvos valstybinė literatūros premija.)

Šiame numeryje:

Lietuviai ir Lietuvos žydai: du žvilgsniai į mūsų santykius • Kazio Bradūno eilėraštis • Atstatoma Lietuvos Jeruzalė • Dvi ištraukos iš Bernardo Karawatzki knygos „Jernulven“ • Marko Zingero eilėraščiai • Laiškai iš Vilniaus (3) • Sukaktuvininkas Jonas Dainauskas • Lietuvių dailės „Odiseja I“

Atstatoma Jeruzalė Rytų Europoje

Londonė yra leidžiamas plačiai skaitomas anglų kalba laikraštis *Jewish Chronicle*. Jo kultūriniam priede, 1992 m. balandžio 24 d. laidoje, redaktorė Jenni Frazer pateikia išsamų reportažą „Rebuilding Jerusalem in East Europe“. Straipsnis labai įdomus, o iš karto akį pagauna jo įvadas: „Tuo metu, kai laisvė plečiasi po plačiai išsimėčiusius buvusios Sovietų Sąjungos valstybes, nacionalizmas yra parodęs savo bjaurią pusę. Bet Lietuva, kaip Jenni Frazer praneša, pasirodo esanti išimtimi“.

Jenni Frazer primena, kad Lietuvos sostinė Vilnius buvo kadaise žinoma kaip Rytų Europos Jeruzalė. Šiuo metu žydai veikliai prisideda prie Lietuvos atstatymo, o Lietuvos vyriausybė daro viską, kad žydų bendruomenę būtų atstatyta į savo ankstesniąją padėtį. Jenni Frazer žinias apie Lietuvos žydų bendruomenę gavo iš pasikalbėjimo su Sam Yossman, kuris ruošia BBC Radio rusų kalbos tarnybos programas.

Sam Yossman gimė ir užaugo Vilniuje, bet paliko Lietuvą prieš dvidešimt metų. Jis gyveno Izraelyje, o tada persikėlė į Londoną darbuotis BBC Radio World Service. Prieš trejus metus, kai Lietuva kentė sovietinę blokadą, Yossman grįžo pirmą kartą Lietuvon. Jo kontaktai Lietuvoje jam leido paruošti ypatingą P3C radijo programą, kuri buvo transliuojama 1992 metų kovo mėnesį. Šią programą seriją buvo galima klausyti ir Amerikoje, per National Public Radio tinklą. Programų serija pavadinta „This is Your World“. Jose klausytojai iš viso pasaulio galėjo kalbėtis su Rytų Europos valstybių galvomis: Lech Walesa, Vaclav Havel, Vytautas Landsbergis, Iosifas Iliescu. Programose su lenkų ir rumunų vadais buvo pasisakymų apie augantį tose šalyse antisemitizmą. Tačiau atsiliėpimas Lietuvos prezidentui buvo visai skirtingas. Vienas klausytojas iš Izraelio liudijo apie nepaprastą Landsbergio šeimos įnašą gelbinti žydus. Vytauto Landsbergio motina atliko labai drąsą rolę, gelbėdama Lietuvos žydus drauge su savo jaunu sūnumi, kaip energingą jos sąjungininku. Ši programa buvo pirmasis bendras projektas BBC World Service ir Lietuvos radijo.

Rabinas Dovid Smith iš Stamford Hill, North London. Britanijos, lankosi vienintelėje likusioje sinagogoje Vilniuje. Rabinas Smith nuolat keliauja tarp Londono ir Vilniaus, prisidedamas prie pastangų atgaivinti žydų bendruomenę gyvenimą Lietuvoje. Pagal jį, Vilniuje gyvena 7,000 žydų, iš kurių 300 lanko religines apeigas, o dar 2,000 žydų gyvena kitur Lietuvoje.

Yossman buvo Vilniuje derinti bendrą radijo siuntą kaip tik tuo metu, kai Lietuva paskelbė nepriklausomybę, rašo Jenni Frazer. Šventės metu vienintelis tikėjimo bendruomenių atstovas, kuris kalbėjo Lietuvos parlamente, buvo rabinas David Smith, kuris vadovauja šiaurės Londono Chaim Ozer ješivai. Vėliau rabinas Smith buvo paskirtas vyriausiu Lietuvos rabinu ir dabar aktyviai puoselėja žydų religinį gyvenimą. Sam Yossman pats mato atgimimo ženklus: „Kai aš grįžau prieš dvejus metus, prezidento sekretorė turėjo hebrajų-lietuvių kalbų žodyną, ir aš mačiau knygas visokiausiomis kalbomis, įskaitant hebrajų ir jidiš. Buvusi sinagoga, anksčiau paversta kinoteatru „Pionierius“, dabar sugrąžinta žydų bendruomenei. Profsąjungų rūmuose buvo Lietuvos žydų kongresas. Salė buvo papuošta Lietuvos ir Izraelio vėliavomis. Jewish Agency atidarė raštinę Vilniuje ir Lietuvos vyriausybė kalbėjo apie konsultacijas atidarymą Izraelyje. Bendruomenė atgavo žydų muziejų. Visai neseniai Lietuvos parlamento užsienio reikalų komiteto pirmininku buvo žydas, Emanuelis Zingeris. Žydų bendruomenė Lietuvoje dabar turi apie penkis tūkstan-

čius narių iš maždaug keturių milijonų valstybės gyventojų. Dauguma, Yossman įsitikinęs, yra pilnai išpareigoję naujai valstybei. „Jie sako, kad taip, kaip britai žydai ir amerikiečiai žydai, jie bus lietuviai žydai. Kai kurie yra skeptikai, kai kurie — optimistai, bet visi yra pasiruošę prisidėti prie Lietuvos atstatymo“. Ir, skirtingai nuo kitų rytinio bloko dalių, žydų prisidėjimas yra sveikinamas ne žydų lietuvių. Frazer nuomone, yra net keistų entuziazmo žydams ženklų. Vienas iš jų yra ne žydų grupės projektas „Atskleidus Europos Jeruzalę“, skirtas tikintųjų žydų iš Vakarų turizmui. Planuojama išnuomoti pastatą Vilniuje ir jame įrengti grynai ortodoksinį žydų viešbutį. Košer maistas būtų atskraidinamas Vilniun. Turistai aplankytų Panevėžį, Vilnių, Kauną, Trakus ir istorines žydų žudynių vietas.

Panaši iniciatyva vyksta ir Britanijoje. Cambridge žurnalistas Mike Levy planuoja žydų ekskursiją Lietuvon. Jis neseniai grįžęs iš senojo štetl Marijampolėje — iš šio miestelio kilę daug Manchesterio ir Leeds miestų žydų. Levy sako, kad ypač reikalinga medicininė parama 700 žydų Kaune, o taip pat 300 ne žydų, kurie gelbėjo žydus nuo nacių, ir kuriuos

dabar globoja Kauno žydų bendruomenė. Tie, kurie nori atsekti savo šeimos šaknis Lietuvoje, ras, kad tai gana lengva, nes istoriniai užrašai yra stebinančiai pilni, sako Levy.

Nors Lietuvos žydų istorinių vietų restauracija vyksta, yra rei-

BBC korespondentas iš Londono, Sam Yossman, Vilniuje laiko mikrofoną tuometiniam Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui Vytautui Landsbergiui, ruošiant pokalbį su Rytų Europos vadais, skirtą transliuoti pasauliui.

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

lygis Lietuvoje vienas žemiausių. Tačiau šį pasididžiavimą sukrečia iš (nors ir nereprezentatyvus) kūrybinės inteligentijos atstovo išgirsti žodžiai, jog Lietuvos žydai nusipelnė savo likimo, nes jie „sveikino“ bolševikus ir „žudė“ lietuvius. Viską pateisina ir išteisina „šventasis kerštas“, ar — JAV advokatų mėgiamas terminas — „laikinas pamišimas“. Kadangi kai kurie Lietuvos žydai buvo laikinai apsvaigę bolševikiniu mesianizmu, į masinius kapus mūsų atmintyje ir sąžinėje galima suguldyti visą monolitinių „žydų“ vardu pavadintą gentį

kalingi investavimai iš užsienio. Vyriausio rabino David Smith remiamas projektas „Vilna International“ bando sukelti lėšas iš žydų, kilusių iš Lietuvos. Projekto ypatingas siekis — išsaugoti žydų kapines ir kitus praeities paminklus.

„Net blogomis senomis dienomis“, sako Sam Yossman, „žydams buvo daug lengviau Lietuvoje, negu kitur Sovietų Sąjungoje. Veikė žydų teatras, aš lankiau žydų mokyklą, buvo galima save kultūriškai suprasti kaip žydą“. O dabar galima žydams save suprasti lietuviais, baigia reportažą Jenni Frazer.

Grigorijus Kanovičius

— kūdikius, moteris ir senelius, sentikus ir sionistus, vargšus ir pasiturinčiuosius. Komunizmo susizavėjusiems lietuviams, rusams ar kitiems tokia kolektyvinė bausmė, aišku, netaikoma. Kai kurių žydų kraštutinė reakcija į genocidą — nepateisinama; kai kurių lietuvių — suprantama ir atleistina. Žydų kaltę kolektyviška, lietuvių kaltę — ne kaltę.

Vėl girdžiu neretą pasiaiškinimą: lietuvių pastabos apie „žydelius“ tėra anekdotiški pasiūlymai, paviršutiniškos išdaigos, kurios nepaliečia lietuvių beveik nežemiško tolerantiškumo. Teko stebėti, kaip mėginimai viešai pasvarstyti tą klausimą išvijo tarp bemačiant išsukdavo susierzinimą, teisuolišką pasipiktinimą, ir iširdavo. Mėginantieji į šį klausimą giliau skverbti būdavo apkaltinami nusizengimu grupiniam solidarumui. (Kai kuriems tautiečiams išvijoje buvo lengviau atleisti komunistinio melo talkininkams, negu Tomui Venclovai, nes jis išdrįso kritiškai pažvelgti į lietuvių žydų santykius!).

Grupinis solidarumas — natūralus ir dažnai sveikas dalykas, ypač kai grupės susiduria su pavojumi jų pačiai egzistencijai. Ir lietuviai, ir žydai žino, kaip sunku garsiai prisipažinti, jog tavo grupės narys yra baisiai nusikaltęs. Jo nusikaltimų šešėlis krinta ir ant tavęs, nors ir patiesi nebūtumei kaltas, sudrumsdamas tavo grupės įvaizdį pasaulio akyse. „Savuosių“ reikia ginti, kad ir ką jie būtų padarę. Tačiau kartais savo grupei daugiau pasitarnauja tie, kurie atsisako tokiu solidarumui aukoti tiesą ir žmoniškumą.

Laikydami grupinio solidarumo drausmės, taip ir nuodug-

niau neatsakėme į svarbius klausimus. Kokie demonai buvo pažadinti 1941-1944 metais? Kur to akiai naikinančio tūzmo versmės? Kur lietuviškojo antisemitizmo šaknys, kokios jo struktūros? Nacistiniam ir komunistiniam totalitarizmui klestint, atsivėrė kraupi dorovinė tuštuma. Jis ne tikai kėlė siaubą ir skatino pasipriešinimą, bet ir gundė — susiliesti su visa aprepiančia ideologija, tapti totalitarinės galybės ir pasekėjams teikiamų privilegijų dalininkais, pasinaudoti jo siūloma „laisve“ — laisve nekęsti, kankinti, žudyti, daryti tai, kas anksčiau buvo tvardoma ar uždrausta, įkūnyt savo drąsiausias fantazijas. Tačiau ir totalitarizmas visko nepaaiškina. Puiku, kad Lietuvoje nebuvo masinio pronacistinio judėjimo, kaip Prancūzijoje, Olandijoje ar Norvegijoje. Bet kodėl tradicinės religinės ar kultūrinės užtvartos pasirodė esančios bejėgės, nesugebėjo sustabdyti žudynių 1941 metais ir lietuvių dalyvavimo žudikų batalionuose? Kodėl Hitlerio haliucinacijos sugebėjo paveikti ne tikai nusikaltėlius ir iškrypėlius, bet ir „normalius“ berniukus ir subrendusius vyrus?

Žydai taip pat patyrė tą totalitarinio mesianizmo pagandą, kuriai dauguma jų, kaip ir lietuvių, atsispyrė. (Šią temą savo romane *Nenusigreži nuo mirties* gvildena lietuvis Grigorijus Kanovičius; jos transatlantinį variantą, romane *Red Love* — žydų kilmės amerikiečių autorius David Ewaner.) Vengdami apie tai kalbėti, iki šiol neparašėme ir didžiosiomis pasaulio kalbomis neišleisdome istorinio veikalų apie nacių okupaciją. Mūsų grožinėje prozoje ši tema kol kas tik prabėgo tepalais; poetai (Martinaitis, Geda, Mackus, Blekaitis, ir kiti) ją giliau užgriebė. Atidžiau pažvelgę į savo kolektyvinę psichę, gal pastebėtume, jog tasai „nekalts“, „anekdotinis“ antisemitizmas didžiųjų sukrėtimų laikais sugeba kokybiškai pasikeisti ir, sukergtas su absoliučiu žydų religijos, kultūros bei istorijos nepažinimu, pavirsti visuotinė, naikinančia neapykanta. Ir „nekaltauose“ išsireiškimuose žydai jau užprogramuoti kaip radikalai kitoks — KITAS (Sartre'o „L'Autre“), nuasmenintas ir nužmogintas. Nuo to, prašvitus totalitarinei „laisvei“, i fizini

(Nukelta iš 4 psl.)

Bernard Karawatzki

Iš knygos „Geležinis vilkas“

Dvi ištraukos

Vargo metai

Mano motina uždirbdavo tris šimtus senųjų rublių per mėnesį (maždaug 40 dolerių), dirbdama kaip valytoja. Lig šiol aš dar vis nesuprantu, kaip ji nenumirė badu tais metais tuoj po karo. Mano vargšai motinai nedera buvo prašyti žmoniškesnio atlyginimo už jos darbą, nes mano tėvas tuo metu kalėjo Sibiro lageryje, nuteistas už išdavystę. Jis buvo nekaltas, lygiai kaip ir milijonai kitų kalinių, tik jis išliko, kai milijonai kitų žuvo, niekad net neįstengė patvirtinti fakto, kad jie buvo neteisinau apkaltinti. Vienintelė jų bausmės priežastis — kraštui reikėjo neapmokamų vergų, milijoniniais skaičiais, kad jie vykdėtų valdžios fantastiškus ir milžiniškus projektus. Mano šeima buvo laimingesnė. Mes įstengėm vėl susiburti, kai mano tėvą iš lagerio paleido.

Mano motina buvo išdaviko žmona, laikoma laiminga, kad ir jos su dviem vaikais Sibiran neįstrėmė, kaip milijonus kitų išdavikų žmonių. Ji taipgi buvo laiminga, kad įstengė mano broliukui ir man išrūpinti vietą našlaityne. Laimė, visur yra gerų žmonių, ir vienas iš tokių, žydė dirbanti našlaitynė, mus priglaudė. Ji žinojo, kad mano motina gyveno pusbadžiu. Ji taip pat žinojo, kad mes buvom išdaviko vaikai, bet ji buvo geras žmogus ir pirmė mus savo pačios atsakomybėn. Kokia sunki tai buvo atsakomybė, supras tik tie, kurie patys yra gy-

Bernardas Karawatzki (dešinėje) pokario laikais Vilniuje su savo jaunesniu broliuku Eriku.

venė po teroro. 1948 metais vienas mano mamos pažįstamas iš valdžios įstaigos, kurioje ji plaudavo grindis, jai pasitarė, kad jos pavadė įtrauktą į sąrašą žmonių, išvežamų į Sibirą. Šis pareigūnas, komunistų partijos narys, rizikavo įkalinimu, gal ir savo gyvybe, kai jis

mano motinai patarė nedelsiant kur nors slėptis — kol tam tikras skaičius asmenų iš to sąrašo jau bus buvę išgabenti į rytus.

Tą dieną mes trys pradėjome savo klajojimą po visą miestą. Traukėm nuo vieno draugo pas kitą, beldėmės į vienas duris ir į kitas daug valandų — bet niekas nenorėjo mūsų įsileisti. Nė vienas nenorėjo rizikuoti pats būti apkaltintu, kad pataikavo išdaviko šeimai. Taip darydami, jie būtų įvykdė didžiausią nusikaltimą — parodė neišikimybę valdžiai. Tik labai vėlai tą naktį mano motina papildusai ašarose surado draugą, kuris, duris pravėręs, jai pasakė: „Eik vidun, Sara“. Jis suvokė, kad mes bėdij, ir klausimų neklausė.

Tragiškiausia iš visa tai buvo štai kas — kai netrukus po to, kai išjudėjo ešelonas į Sibirą, tuos, kurie išsislėpė, kad išliktų, pavadavo lygiai toks pat skaičius kitų nekaltų žmonių. Valdžia paprasčiausiai vykdė planą, kuriame buvo griežtai nustatytas skaičius išvežtinių žmonių. Niekas iš mūsų šito nežinojo. Tas senas komunistas, kuris mums tai išaiškino, kaip griežiausiai laikytina paslaptį, iš tikro nenorėjo mums prjekaištauti, kad kaip tik dėl mūsų buvo suminti kiti ir išvežti. Mes visi buvom žmonės. Mes visi buvom nekalti. Mes visi norėjome gyventi.

Geležinis vilkas

...Jis juk leidžia savo saulei tekėti blogiesiems, siunčia lietuvių ant teisųjų ir neteisųjų.

Mt 5:45

Nuo tos akimirkos, kai jis aukštiekninkas krito ant šaltos, šlapios žolės, jis pradėjo žaibiškai greitai galvoti, kaip galima kritiškais atvejais, kai gyvybė pavojuje. Jo mintys buvo nepaprastai aiškos ir tikslios.

Smarkus lietus taškėsi aplink jį. Viskas buvo lietaus puolama — medžiai, krūmai, žolė. Lietus purškė jam į veidą, tai nebuvo reikalo jam atmerkti akis. Jis sykį bandė, bet lietus jį tuoj pat apakino.

„Vis vien tamsu, ir matau žaibą pro užvoztus savo akių vokus“, pagalvojo jis.

Algirdas bandė pajudinti galvą, bet tas judesys buvo labai skaudus. Viena iš rusų kulku buvo peršovusi kaklą. Kulka greičiausiai nepataikė į gyvagyslę, nes kraujas tekėjo ganeinai silpnai. Šaltas lietus skalavo kraują žemėn, bet po kaklu jis galėjo jausti jo šilumą.

„Su tokia žaizda galėčiau metų metus gyventi. Kulka krūtinėje blogiau. Jausmas, lyg prakeiktas rusas būtų pragrėžęs plaučiuose skylę. Velniai, tu“. Jis bandė paskutinę mintį išreikšti balsiai, bet pasidavė, supratęs, kad bet kokios pastangos kalbėti tesupainiotų padėtį.

„Jis turbūt čia už kelių metrų negyvas gulė“, pagalvojo jis. „Aš labai aiškiai mačiau, kaip jis susiėmė už galvos ir parkrito, parrenktas mano vieno šūvio. Jis krito priekine, veidu į žemę. Kur aš apie tai skaičiau? Jo, tai buvo Dumas. Ten kažką rašė, kad jei kas nors krenta ant nugaros, jis gyvens, nors ir sužeistas buvo. Nesamomė. Neturiu šanso likti gyvu. Aš čia nukraujuosiu ir mirsiu, ir tai atsitiks dar prieš rytą. Gal už valandos. Priklausau, kaip greitai pavargsiu“.

„Mirštu, mirštu... Keista mintis. Taip pat rami mintis. Aš visada įsivaizdavau, kad aš tą mintį ramiai priimsiu, laukiau atėjus. Visą savo gyvenimą aš ramiai vertinau idėją, kad man reikės mirti. Ypač paskiausiai pora metų. Niekad nesitikėjau labai ilgai gyventi. Čia miške, mūsų sąlygomis, vidurkis — dveji metai. Kaip ilgai esu buvęs vienas iš miško brolių? Nuo 1945 metų birželio 15 dienos. Šiandien rugpjūčio šešta — daugiau kaip trejus metus. Daug iš mūsų nužudė per pirmą operaciją prieš priešą, ir aš jau dusyk pašautas. Štai į kairįjį petį

pernai žiemą, o dabar to prakeikto rusų. Įsivaizduok, aš, Algirdas Markevičius, vikriausias ir atsargiausias iš visų Geležinių vilkų, jo nematiau. Jis turbūt ten stovėdamas laukė, nejudėdamas, su ginklu jau ilgai pasirodęs, man net neprisigretinus. Laimė, kad man į rankas nešovė. Jis tą pačią akimirką gavo atlygį“.

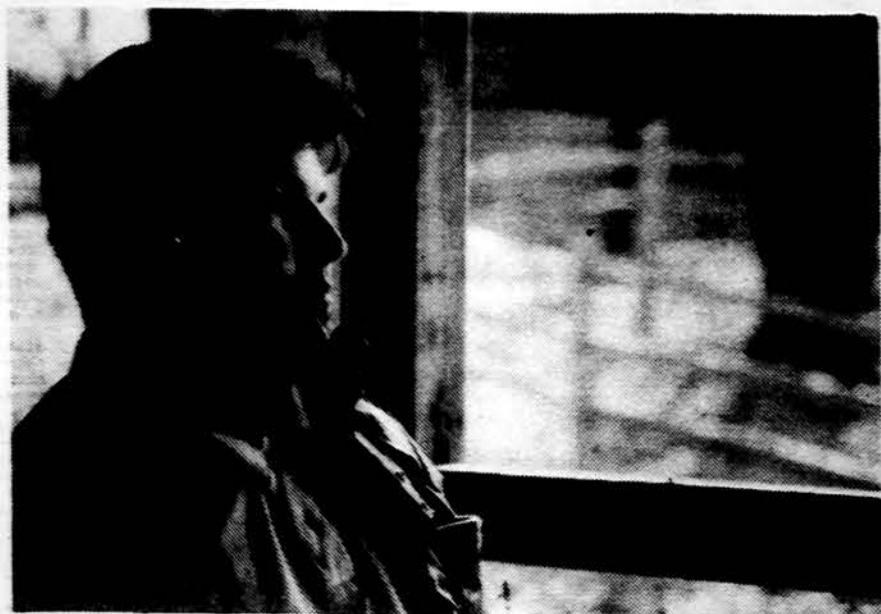
„Esu tikras, kad jis dabar negyvas. Tegul išlis ramybė. Čia karas, ir vikriausias teišlika. Tegul Dievas atsiima jo sielą, kai jis atsiims mano ir tegul Dievas nusprendžia, kas iš mūsų bus. Daug kas turi mirti, kad kiti galėtų gyventi. Dauguma mirusių — jauni. Kodėl mes? Tam klausimui nėra atsakymų. Taip Dievas norėjo, taip ir aš norėjau, kadangi būčiau galėjęs namuose pasilikti. Ne, nebūčiau galėjęs. Aš pasirinkau savo dalią. Nuostabu, kad Dievas mane atleidęs nuo nepakeliamo skausmo. Kad galiau pilna sąmone pasaulį apšviesti. Žavų pajusti lietuvi ant veido, pajusti šaltą žemę ir sugebėti šypsotis savoms mintims“.

„Įsivaizduok — įstengiu dar šypsotis šitokiojo savo būklėje. Žinau, kodėl galiu šypsotis. Tai todėl, kad esu laisvas žmogus. Žavų apiešti žemę, įsitikinus, kad vergu niekad nebuvo. Verčiau būsiu pastipusiu liutu, negu gyvu šunim“.

„Tie velniai... Jie antrąsyk Lietuvą okupavo, dabar ir pasiliks. Jie mane ir mano miško brolius apšaukė kriminalistais ir banditais. Mus, kurie drįstame gintis prieš okupantus!“

„Tie velniai... Ką jie mano tėvui padarė? Jį dienos šviesos išvežė iš miesto, kuriam mes gyvenome; paskui jis dingio. Tai buvo prieš aštuonerius metus. 1940 metais — kai jie pirmą kartą Lietuvą užpuolė“.

„Mano tėvas. Prisimenu, kaip jis mane pakėlė aukštai savo stiprią ranką, ir visiems pasakė: „Matot, čia ponas Algirdas! Kiek man tada buvo metų? Vieni. Keli mėnesiai. Prisimenu tėvo balsą ir jo žodžius, „Matot, čia ponas Algirdas! Ar tikrai galima iš taip seniai ką nors prisiminti? Įdomu, ar rusas, mano kul-

Julius Keleras

Laiškai iš Vilniaus (3)

Sveiki mielieji,

Šiandien, kada rašau šias eilutes, Lietuvą turėtų baigti krest prezidento rinkimų drugys. Nerū, istorijos, kivičių lavina, užplūdsi dar nebrandžią valstybę, vilkimas, aprims. Visai ne juokais pabodo peštnės, buitines rietenos, barniai. Nebemokame išklausyti priešingos nuomonės, argumentuoti, nebepajėgiame diskutuoti be pykčio proveržių, be dantų griežimo. Lietuva, be išlygų pasidalijusi į dvi stovyklas, neretai atrodo panaši į du gaidžius, grasinančius viens kitam per krūmų gerkle. O tai neabejotinos socialinės depresijos simptomai. Tačiau ne vien šių dienų karštingė Lietuvoje yra nenormalios padėties ženklas. Daug kas nūnai Lietuvoje yra deformuota, paniekinta, sugniuždyta.

Tad ir šių prezidento rinkimų fonas nebuvo pats gražiausias, nors pasitaikė neįprastų, iki šiol negirdėtų, ne vien tik šypseno verty dalykų. Pačiose prezidento rinkimų išvakarėse per vieną Lietuvos televizijos žinių laidą, pristatant p. Danielą Lozoraitienę ir p. Juliją Brazauskienę, pastarąjį, atsakydama (beje, ganėtinai nenoriai) į korespondento klausimą, dėl ko dažniausiai pykstasi su vyru, visai be jokio juokų mestelėjo – dėl neistiekimybės. Vakarų auditorijai tikriausiai toks pareiškimas būtų vienai ar kitaip paveikęs, ypač baigiantis priešrinkiminę kampaniją. Tačiau, deja, Lietuva dažniausiai su Vakarais susisaukia vien komercializacijos sąsąuka. Bet grįžkime prie p. Julijos Brazauskienės. Ki-

tą dieną B. Rupeikos ir p. Brazauskienės pokalbyje, perduotame per Vilniaus radiją, p. Brazauskienė bandė išaiškinti padėties teigimui, vyraus tapęs geresniu. Jeigu tai tikra tiesa, tai per vieną naktį įvykusią pažangą tereikėtų tik sveikinti. Juk anais partijos šėlmo laikais sekretoriai ir sekretoriai, pirmininkai ir pirmininkėliai, važiuodami medžioti ar išskylauti, nesiveždavo žmonių, tik sekretores. Patvirtinimui – vieno Lietuvos aido skaitytojo nuomonė: „Nors pats esu vyras, esu ponios Brazauskienės pusėje, nes suprantu jos nuoskaudą. Ji irgi žmogus, moteris, nors gal ir būsimą prezidentienę. Iš gyvenimo patirties žinau, kaip buvusių valdininkų žmonos, kol šie priiminėdavo „svečius“ ir linksminavosi pirtelėse ir restoranuose, namuose braukdavo vienatvės ašaras. Ar ne todėl nemažai pasiaukojusių šeimai moterų liko savo placiapičių, ir aukštas pareigas iškopusių vyrų šešelyje?“ (Vytautas Jankus „Pažvelkime kaip į moterį“, Lietuvos aidas, 1993 m. vasario 10 d. p. 5).

Antras įvykis, ypač prikaustęs žurnalisto dėmesį, buvo Kazio Bobelio ir Valdo Adamkaus pokalbis Lietuvos televizijoje. Tiesą tariant, tai kas vyko, menkai tepriminė pokalbį. Ponas Kazys Bobelis, kaip inirtęs liūtas, puolė itin korektiškai besilaikantį ir argumentuojantį Valdą Adamką, p. Stasio Lozoraitio patikėtinį. Jei-čiau, deja, Lietuva dažniausiai su Vakarais susisaukia vien komercializacijos sąsąuka. Bet grįžkime prie p. Julijos Brazauskienės. Ki-

(Nukelta į 4 psl.)

Markas Zingeris

MANO GENTYS

Visų žmonių gyvenimas kaip vienas, krosnelė treška, tyliai žaidžia dienos, armonikėlė, ir veidai rausvuoja, šešėliai žaidžia skaidriabalsis rojus.

Visi išėję mano meilūs broliai, taboką barsto man visi senoliai, visi aplinkui, pasakas skaita, aš nežinau, kuri dabar karta, kieno lazda, armonikėlė, pypkė, ir kam ant kelių, kūdikėli, lipki, žmonių kvėpavimas virš būsto kyla ir saulės pinigėlis nenudyla.

Atrodo, knygą atvertę senelis, atkimsta jidiš, silkė galvą kelia, viščiukas, revoliucijų ištroškęs, tarp troleibus dvi mekena ožkos, biblinę kalbą primena, kad jau aš tavo viešpatijoje, dangau.

Ir sinagogos pilnos slabadėnu, ir vaikšto čia frakuotos mano dienos, ir skaito Dievo priesakus Sekma, mamytė Mirjam džiaugiasi suknia. Ir Dievas žuvis akordeoną tampo ant žemo suolo prie gatvės kampo.

LAI DOTUVĖS

Kai cadiką laidojo, degė prie lovos žvakutė aukšta. Vaikai balų pirsuose laigė ir turškės ant skiedrų višta.

Pasaulis klegėjo, ir baudė tėvai išsiujuose vaikais. Gaidys seną žąsiną skriaudė, pentiniais jam taršė pūkus.

Teisėjas sukčiavo prieš bylą – ką nuoga, nurengęs, paleis. O elgeta sekė, kaip sulya išplaukė rugiai pakiemiais.

O caras mokino mus melstis diržams ir žvaigždėms, ir sagtims. Čigonė sumislėjo vestis – nušvitino pirklių akim.

Karveliai plazdėjo virš kūno, o saulė dar skaitė knygas, šalia mokinukai, už kūdros, draugs draugui vis lankstė rankas.

Į dangų pamišęs kirpėjas vis kopė ir meldė dukters. Ir, pelenus keldamas, vėjas kuždėjo jam pasakėles.

Velionys, sustoję prie vartų, kuždėjo, kad nieko dabar iš naujo ir jie nesutvertu, jei vėl juos užgriūtų darbai.

pasaulį taisyti ir rengti jį rūbais puošniausių laikų. Ir ranką valdovams nulenkti, ir verkt prie savų palaikų.

VIENAAUKŠTIS MIESTELIS

Žalia tvora, gaidys, drūti kotletai. Per amžius – katalikų apeiga. Studentai skuba kortom kvailių pliekti. Bobutė. Jos rožančius ir liga. Gatvelė su šaligatviais griežtaisiais, kur veda į mišias bei vestuves. Šuo, kurs išpažįsta šventą dvasią degtinės, žaidžia topolių pūkais. Jie, kartais, leidžia kilstelėti nuo žemės bobutės sapnui ir vaikų jausmams, ir, metropolija pavertę kaimą, kryželiams kelia kainą ir laikams. O kas numiršta po Dievais, aliejum per sieną nutapytas – tam garbė. Nekrikštyta, tokių nesigailėjo vien juodadarbė žemės kirmėlė.

KRONIKA

Mano mamos kriminalinė kronika, porcelianinė brolio armonika, jos nuogastavimai: „tupiasi suodžiai“, jos išgyvenimai, bulvės ir žodžiai. Jos papiljotės, jos raukšlės ir miegas, tartum konklagerio šiugždantis sniegas. Veidas, aprūkęs epochos stebuklais, žydės reumatas. Virtuvėje žiurkės.

Tarp kaminų klūpo suodžių madona, karas sugriovė jos šventąją bromą. Sklaido tiktai praeities detektyva, Dievas atleido ir turi ją gyva.

Kvepia silke, burokėliais ir suodžiais, suodžiais dregnais, iš Bettiejaus, ir žodžiais

Markas Zingeris

žydiškais žarstosi, kad pakelčiau sunkią jos dalį ir keliu nueičiau

vokiečių supamą, rusų žandarų, vaiką mylėčiau per karą, po karo, kad sugiedočiau be žodžių jai psalmę ir pasodinčiau lietuvišką palmę.

Markas Zingeris gimė 1947 metais Prienuose. Jis gyvena Kaune su žmona ir dviem vaikais. Baigęs žurnalizmo studijas Vilniaus universitete. Lietuvos atgimimo metais veikė Sąjūdyje ir buvo išrinktas Kauno Žydų kultūros draugijos pirmininku. Dėstė filosofiją Kauno institute ir vienuolika metų buvo Valstybinio istorijos muziejaus mokslinis sekretorius. 1990 metais Markui Zingeriui buvo įteikta geriausio metų naujojo autoriaus premija už jo antrąją poezijos knygą, kuri buvo išleista 1989 metais. Marko Zingerio kūrybos pagrindinės temos – Holokosto paliktos dvasinės problemos, Lietuvos žydų kultūrinis paveldas. Jo eilėraščiai yra išversti į jidiš, rusų ir anglų kalbas. Markas Zingeris yra Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Jo eilėraščių rinkiniai *Namas iš kedro* (Vilnius, 1984), *Vakaras vaikystėje* (Vilnius, 1989). Jo trečioji poezijos knyga ruošiamą spaudai ir bus išleista Vagos leidyklos.

(Pirmieji du čia spausdinami eilėraščiai jau buvo išspausdinti *Sietyno* (X, 1991) žurnale Lietuvoje, o likusieji *Metmenų* 59-ajame numeryje 1990 metais.)

kos parklupdytas, tą patį galvoja, kaip ir aš? Ne, visiškai nesidomiu jo išgyvenimais. Gal mudu kur nors susitiksim. Tada galėsim viens kitam per nugara patapšnoti, persimesti žodžiais, prieš stojant priešais aukščiausiąjį teisėją. Gal tada sulauksim atsakymą į klausimą, kodėl mes viens kitą žudėm. Jei susitiksim, aš jo paklausiu, kodėl jis į šį kraštą atvyko. Ar įmanoma, kad jį čia pasiuntė, eilinių kareivių, ir kad jam reikėjo pareigas vykdyti? Ne, eilinis kareivis naktį nelaukia vienas miške. Jis buvo vienas iš tų striub. Gerai, kad buvau toks greitas. Kaip ten bebūtų, dabar jo rūšies pasaulyje vienu mažiau. Jis mano tautos nebeskriaus.

„Didžiojuos, kad esu vienas iš savo tautos vaikų. Žinau, kad šis pasididžiavimo jausmą išgijau, skaitydami apie Lietuvos didvyrius ir didvyres iš senovės laikų. Aš su jais greitai būsiu, tautos didvyriais“.

„Skauda. Mano visas kūnas išsekęs. Gal todėl, kad pasigendu mylinčios rankos prisilietimo“.

„Nuostabu, kaip ryškiai galiu prisiminti visus patirtus lytėjimus. Mano tėvo ranką, jo blazdą, mano motinos pabučiavimą mano plaukų. Kaip stipriai jaučiu tą momentą, kai gavėj netyčia paliečiau mergaitės ranką. Tai buvo tada, kai Gražina ir mano gyvenimą atėjo. Gražina – man, pati gražiausia pasaulyje. Mes abu sustojom vidury gatvės, pažvelgėme viens kitam į akis, ir žinojom, kad buvome viens kitam paskirti. Mes žinojom, kad Dievas tyčia sukryžiuavo mūsų gyvenimų takus tą dieną ir visiemis amžiams. Ir tas nuostabus prisilietimas jos pilvo, kuriame augo mūsų vaikutis, gimisantis už dviejų mėnesių“.

„Mano sūnus. Aš žinau, kad bus sūnus. Taip, kaip žinau, kad niekad nematysiu, kaip jis atrodo. Gal jis atrodo kaip aš ar Gražina. Ar vienas iš mūsų tėvų. O, Dieve brangus. Aš niekad nesu buvęs taip arti prie Tavo. Duok

ženklą, nors akimirka, kad nesu veltui gyvenęs. Tai daug reikšia, kai miršti. Visos mano mintys tyros. Mano širdis tyra. Tave prašau, visagali Dieve, atsakymo. Kas atsitiks Gražinai, mano vaikui, mano tautai? Aš dėl jų savo gyvenbę atidaviau...“

„Ačiū, Dieve mielas. Dabar regiu ateitį. Aiškiai matau svetimą dešimtmetį berniuką, kuris pro čia rytį praeis – kai būsiu jau miręs. Jis nevikriai eina miestą, su mano kulkosvaidžių, paslėptu savo kelnėse. Mūsų tėvai gyvena toj pačioj vietoj, už daugelio tūkstančių kilometrų, šios žemės šaltiausioj šaly. Jie tam pačiam lagery, bet viens kito nepažįsta, ir jie niekad nesusitiks, nes mano tėvas greit mirs. Vieną dieną šis berniukas gatvėje sutiks Gražiną ir mano sūnų. Jie įdėmiai vienas kitą peržvelgs ir norės kalbėti, bet jie juk svetimi. Jie turės keistą jausmą, kad jie kažkaip surišti. Kai berniukas užaugs, taps vyru, jis apie mane parašys apsakymą. Mano sūnus kada nors galės šį apsakymą savo kalba paskaityti. Kai mano sūnus bus senukas, jis gyvens laisvoje Lietuvoje. Gražina to niekad neišvys. Ji niekad nebeištekės. Mano sūnus taps lietuvių kalbos mokytoju. Gražina jam papasakos apie mano draugą, kurį vadino žaliu velniu. Apie miško brolius, apie laisvės kovotojus, apie žaliukus – apie visus, kurie išėjo į miškus, kovojo ir žuvo dėl savo laisvės. Ačiū, Dieve mielas“.

Algirdas neteko sąmonės. Jis nežinojo, kaip ilgai, valandai ar tik minutei. Jam tai nelabai daug tebereikšė. Jo pirma mintis – jis gyvas, ir jis žinojo, kad kai jis kitą kartą nualps, jis nebeatsikels. Jis jautė, kad mirtis buvo labai arti, bet mirtis nebuvo pabaisa. Mirtis buvo jo draugė, kuri jį perkels į kitą krantą, ten, kur prasideda amžinybė.

Jis jau lėtai galvojo, ilgaus sakiniiais, ir jis juto, kad jo kvėpavimas darėsi vis lėtesnis ir silpnesnis. Jo mintys vėl sukosi apie šį mišką, kuriame jis praėjusius trejus metus gyveno,

ligi šios nakties, miške, kuriame jis įstengė beveik dvidešimt vienerius žemiškus metus praleisti. Paskui jis vėl patyrė tą patį...

Buvo graži popietė. Saulė švietė pro medžių šakas, ir miško ramybė, jo išmintis ir begalinė patirtis, ir susimąstymas perdūrė jo mintis ir

Bernard Karawatzki JERN-ULVEN

Bernard Karawatzki knygos danų kalba „Jernulven“ (Geležinis vilkas), išleistas Borgen leidyklos Kopenhagoje, viršelis.

jausmus. Algirdas stovėjo ramiai, vilkėdamas savo kareivio uniformą, laikydamas rusišką kulkosvaidį. Jis galėjo girdėti savo balsą, sklindantį po medžiais. Jo draugai, Geležiniai vilkai, stovėjo kartu su dangum ir žeme palidytį jo priesaiką:

„Aš, Algirdas Markevičius, prisiekiu visagaliu Dievu ir vardu brolių, kritusių už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, panaudoti visas savo jėgas nepriklausomai Lietuvai atstatyti, atiduoti visą savo galią ir savo gyvenbę, griežtai vykdyti įsakymus, laikyti savo veiksmus paslapytyje, vengti susitikimų su priešu ir viską pranešti savo viršininkams. Aš žinau, kad jeigu šią priesaiką sulaužysiu, būsiu nubaustas mirtimi. Tepadedu Dievas man šią priesaiką įvykdyti“.

Geležinio vilko pulko kapelionas, kuris rankoje laikė šventąjį raštą, tarė: „Tegyvuoją Lietuvą“. Ir visi kareiviai, visi Geležiniai vilkai sušuko: „Tegyvuoją Lietuvą...“

Miškas viską girdėjo ir prisiminė. Ir miškas pasidarė dar išmintingesnis savo pažinimu pasaulio ir jo žmonių...

Ir žmogus, kuris save vadino Geležiniu vilku, žmogus, kuris spėjo dvidešimt šešis priešus nužudyti, pats dar dvidešimt vienerių metų nesulaukęs, šis žmogus apledo mūsų žemę, ir mirtis jį pernešė į kitą krantą, kur prasideda amžinybė.

Lijo visą naktį. Patekėjo saulė, išdžiovinvo lapus ant medžių ir artėjant vidudieniui vėjas nupūtė paskutinius du lašus nuo dviejų kareivių, gulinių po medžiu.

Medis pakuždėjo eilėraščių, kurį miškas girdėjo:

Geles paveldės tavo akis.
Akmenys paveldės tavo kaulus.
Vėjas paveldės tavo mintis.
Žmonių širdys paveldės tavo žodžius...*

* Aleksandr Blok.

Ir medis pagalvojo apie save ir savo neišvengiamą mirtį, ir staiga ėmė drebėti visais milijonais savo ląstelių.

(Vertė Gytis Liulevičius.)

Bernard Karawatzki gimė 1938 metais Varšuvoje. Kilus Antrajam pasauliniam karui, jo šeima pasitraukė į Sovietų Sąjungą. Karas juos vėl palietė 1941 metais. Jo tėvas įsijungė į pogrindžio judėjimą prieš vokiečius, o likusi jo šeima (motina, jaunesnis brolukas ir jis pats) gyveno vokiečių okupuotose Gudijos srityse nuo 1941 iki 1944 metų. Beveik metus jie gyveno gete, ir taip pat turėjo slapstytis miškuose.

1944 metais motina su berniukais persikėlė į Vilnių, ir Bernardas buvo atiduotas į našlaityną. Būdamas dar jaunas berniukas pokario Lietuvoje jis susidraugavo ir užmezgė ryšius su Lietuvos partizanais, rezistentais prieš sovietinę okupaciją. (Šiuos savo išgyvenimus jis aprašo danų kalba išleistoje knygoje *Jernulven*.)

1951 metais šeima vėl susijungė, kai jo tėvas buvo paleistas, atlikęs bausmę Sibiro kalinių lageryje už „išdavystę“. Kalinimas buvo nepagrįstas ir tėvas net nebuvo buvęs teisiamas. 1956 metais Bernardas baigė gimnaziją ir muzikos mokykloje studijas. 1957 metais jo šeima repatriavo į Lenkiją, kur jis pradėjo studijuoti muziką Varšuvos konservatorijoje, ją baigdamas 1964 metais, M.A. laipsniu. Nuo 1959 metų jis buvo smuikininkas įvairiuose orkestruose. Daugiau kaip dvejus metus buvo muzikų sąjungos pirmininkas Varšuvos Operoje.

1969 metais jis buvo areštuotas už platinimą draudžiamos literatūros Sovietų Sąjungoje ir Lenkijoje. Po poros mėnesių tardymo buvo nuteistas trejiems metams kalėjimo. Vėliau jam buvo suteikta amnestija ir jo bausmė sumažinta iki pusantrų metų.

Paleistas 1970 metais, Bernard Karawatzki gavo leidimą palikti kraštą. Danija suteikė jam ir jo šeimai visas ir politinį azylį. Atvykęs į Daniją 1971 metais netrukus buvo priimtas į Sjælland Simfoninio orkestrą smuikininku ir nuolatinio orkestro sudėties nariu.

Truputį apie Joną Dainauską

ČESLOVAS
GRINCEVIČIUS

Buvau paprašytas tirti kelis žodžius apie gerbiamąjį Joną Dainauską, kadangi jam po metų, ne dabar, sueis lygiai 90 metų. Vadinasi, skelbiame Jono Dainausko metą. Geriau anksčiau negu vėliau.*

Kalbėti apie mažai žinomą žmogų sunku, o apie labai žinomą dar sunkiau. Visi pažįstame Dainauską, žinom jo darbus, visuomeninį krūvį. Tačiau ir pažinodami jį, norime iš kitų išgirsti, patvirtinti savo žinojimą. O gal ko ir nežinome, kas reikėtų žinoti?

Enciklopediškai kalbant: gimė Kaune, carui Nikolajui II valdant, 1904 metų sausio 21 dieną. Mokėsi Saulės ir Aušros gimnazijose; 1923 dalyvavo Klaipėdos atvadavime. Studijavo Kauno universitete techniką, bet baigė teisę. Teisę ir teisės istoriją studijavo ir Paryžiuje. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo Vidaus reikalų ministerijoje, dėstė teisę Policijos mokykloje. Pirmosios sovietų ir vokiečių okupacijos metais dirbo advokatu. Karui baigiantis, devynis mėnesius išbuvo komunistų nelaisvėje, bet apskrumo dėka iš nelaisvės pabėgo ir ilgokai gyveno Lenkijoje ir Prancūzijoje. Į Ameriką atvyko 1961 metais. Tiek sausų žinių.

O dabar iš gyvenimiškų k. gu. Pirmiausia jis yra skautas. Pavyzdžiui, koks gali būti, ne eilinis. Nepanašus į daugelį, kuris mokymasis ar studijavimas, priklausau ar skautui, ar ateitininkui, ar kitai jaunimo organizacijai, bet vėliau to nemini ir net užmiršta tokiu būdu. Jonas Dainauskas ir šiandien dažnai matomas spaudoje su jaunais skautais, uniformuotais, ar bent juostele persirišęs. Tai gražus pavasario jaunimui, kaip syki duoto žodžio reikia laikytis visą gyvenimą. Todėl skautai jį ir pakėlė į Garbės skauto eiles.

Jaunystėje jis buvo sportininkas; anais laikais šaudymo sporto buvo valdybų. Dainauskas daugelio knygų, periodinių leidinių redaktorius: *Tautos praeities*, Lietuvos pogrindžio *Aušros* ir kitų; vertėjas, pavyzdžiui, Radzevičiūtės *Baisus senelis*; bibliografas, bibliotekininkas, lektorius (Pedagoginiame lituanistiniame institute Čikagoje). Lituanistikos tyrimo ir studijų centro tarnybos sekretorius. Bet už vis labiausiai aktyviai reikišiai kaip istorikas, senų raštų, kronikų, mažai išstirtų faktų interpretatorius, plataus masto kultūrininkas, publicistas, nepavargstantis darbininkas.

Čia reikia truputį nukrypti ir šalia Dainausko išvesti paralelę su kitu panašiu kultūrininku, mirusiu prieš 24 metus, labai gerai žinomu literatu Benediktu Babrausku. Kas tarp jų bendra? Bendras jų visom jėgom atsidavimas savo pašaukimui, pamėgtai mokslo sričiai, tam aukojant savo laiką, poilsį, išteklius, sveikatą. Babrauskas gyveno menkam namely, neturėjo automobilio, bet jį matė kiekvienam renginy; pirko, prenumeravo kiekvieną lietuvišką knygą, laikraštį, ne vien leidžiamą išsivijoj, bet, kiek pasiektė, ir iš Lietuvos. Skaite, kiekviena proga galėdavo atmintinai pacituoti ilgiausias ištraukas iš senų knygų. Rašytas lietuviškas žodis jam buvo virš visko.

Mūsų Dainauskas tokiu uolumu seka Lietuvos kaimynų ir ne kaimynų istoriografiją, kurioj nors kiek paliečiama ir Lietuva. Kaip Babrauskas kiekviena proga galėdavo kalbą pajavairinti kokių prisiminimų, pavyzdžiui, kokią anekdotą apie Smetoną Kauno Božegrailio Sruoga pasakė Binkniui, taip Dainauskas savo

Jonas Dainauskas

Jono Kuprio nuotrauka

praktikose gali jas pailiustruoti linksmesne istorijoje, pavyzdžiui, ką Jogaila, medžioklams Gardino giriose, pasakė tarnui, kai tas vijos ir nepavijo meškos; arba kaip Dluogošui vis lūždavo plunksna, kai jis kartais norėdavo ką ir teisingai parašyti apie Lietuvą, o objektyvumu jis nepasizymėjo.

Tie du garbingi kultūrininkai panašūs dar vienu atžvilgiu. Prieš daugelį metų kunigas Vytautas Bagdanavičius ruošė literatūrinį renginį ar knygos sutiktuves ir ieškojo pagrindinio kalbėtojo. Jam buvo pasiūlytas Babrauskas. „Taip, jis čia nepažinomas, bet kai jis pradės kalbėti, kaip jį reikės sustabdyti?“ — susirūpino Bagdanavičius. Mūsų Dainauskas taip pat galėtų kalbėti ilgą valandą be sustojimo, ir jo kalba būtų labai įdomi, bet jis disciplinuotas, žino, kiek reikia kalbėti, kad neišvargintų klausytojų, jo nereikia stabdyti. Jo žodis visada paremtas faktais, turiningas. Jis klausytojus užveda ant kelio, vertia

susimąstyti. Po to noris ir pačiam tuo klausimu plačiau susidomėti. Priešingai, negu esti po kitų kalbėtojų, kai nuo dalykų, apie kuriuos buvo kalbama, klausytojai atbaidomi. Iš Dainausko pasakaitos išeini vis ką nors naujo išsinešdamas.

Dainausko, bent pastaruoju metu, pamėgtoji istorijos tezė, kad Lietuvos krikščionybės pradžios reikia ieškoti ne nuo 1387, bet nuo 1261 metų, nuo Mindaugo krikšto, o ne nuo Jogailos ir Vytauto. Kam reikia išsivadėti šimto su ketvirtiu metų Lietuvos išjungimo į krikščioniškąją Europą? Tuo reikalu jis parašė, skautai ir išleido jo didelį veikalą. Bet čia kuriozas: Lietuvos rašytojų sąjungos organas, *Literatūra ir menas*, per tris numerius išdėdė ilgą knygą recenziją, ir nei recenzentas, nei redaktorai nesiėmė pažiūrėti į knygos pirmą puslapį ir visur rašo Juozas Dainauskas. Šiame žemyne gyvendamas, Dainauskas krikščionybės ir kitais istoriniais klausimais

mais parašė kelis šimtus straipsnių. Tikro skaičiaus jis ir pats nežino.

Būdamas didelis knygos mylėtojas, ne vien mėgėjas, per trisdešimt metų surinko didžiulę biblioteką, daugiau negu 18,000 tomų, lietuvišią Lietuvos istoriją. Biblioteką perleido Lituanistikos tyrimo ir studijų centrui Čikagoje, ir ji sukurta, į lentynas susistatyta vienam Jaunimo centro kambariui. Tai didelis kultūrinis lobis, sukratus vieno asmens.

Pažymėtinas Dainausko sugebėjimas rasti, sužinoti bet kur pasaulyje, ne vien Amerikoje ar Europoje, bet ir kitur, pavyzdžiui, Saudi Arabijoje, kokią leidinį, kur kalbama ir apie Lietuvą, tą leidinį ar jo kopiją, ištrauka gauti. Tokiu būdu jo biblioteka labai naudinga mokslui, paranki Lietuvos praečiai tirti.

Jis plačiai susirašinėja su užsienio mokslininkais, istorikais, bibliografais. Su jais pasikeičia informacija, jeigu reikia, padiskutuoja, pasigintija, atitaiso klaidingus ar tendencingus tvirtinimus. Juk istorijos tiesą lengviausia iškreipti, nutylėti. Bent išsivijoj kito tokio veiklaus istorijos enciklopedisto nežinome.

Nors ir pavydėtino amžiaus, Jonas Dainauskas aktyviai dalyvauja visur, kur vyksta kultūrinis judėjimas. Visur susipažįja. Tas jo aktyvumas kaip tik ir padeda jam užmiršti žmogiškas bėdas, ligas, negalavimus. Jam prieš akis aukštesnis tikslas, negu rūpintis vien tik savo egzistencija. Aktyvumas palaiko jo energiją. Ir šiandien jis dvasiškai jaunas, suprantas ir mėgsta švelnų humorą. Gal todėl ir neturi priešų, bent apie juos nekalba. Nematėm jo ir supykusio.

Prasidėjus 1993 metams, skelbiame Jono Dainausko metus ir jam linkime su tokiu pat jaunatvišku entuziazmu, užbaigus dešimtą dešimtmetį, pradėti dešimtąjį, persikeliant į trečiąjį kalendorinį tūkstantmetį.

Paulius Augustas

Pavasario fejė, 1960

Linoraižinis, 7,5" x 9,75"

Iš parodos „Lietuvių dailės Odiseja I“, atidarytos vakar, vasario 27 dieną, Lietuvių meno muziejaus dailės galerijoje, Lemont, Illinois, kur ji vyks iki šių metų kovo 28 dienos.

Laiškai iš Vilniaus

(Atkelta iš 3 psl.)

Jes LKP prezidiume. Tą sakydama, pirmiausia turio omeny ne vien kalbos turinį, bet ir kalbėjimo manierą — reksmingai ir nuolat pabrėžiant save, kalbant ne apie esmę, bet apie savo nuopelnus — *as dalyvavau, as padariau*, etc. Pagaliau gal ne taip ir blogai — buvusio VLIKo pirminin-

kas remia dabartinį LDDP lyderį? Pagalvoji — juk būtų nelyginamai blogiau, jei tebegyvuotų didieji lietuvių tautos satelitai Petras Griškevičius ir Antanas Sniečkus — ir tuomet pirmininkas taip pat įtemptai juos palaikytų (galgi net dalyvaudamas jų prezidentinėje rinkimų kampanijoje)? O tempora, o mores! — kaip dūsavo klasikas.

Postkomunistinė visuomenė nėra labai mobili — rinkdamasi vienpartinę valdžios struktūrą, ji manosi išsprendanti daugelį socialinių, ideologinių ir psichologinių prieštaravimų. Tačiau kaip jai parodyti, kad sovietinis mentalitetas vis dar graužia jos smegenis — ji nenori matyti, kad korupcija, hiperinfliacija, valdininkavimas, ekonominis tautos apvaginėjimas tęsiasi. Ir kas žino, kada pasibaigs? Gal tuomet, kai nebebus ką glėmžti?

Nuoširdžiai —
Julius Keleras

Sudiev — JK

Žvilgsnis į lietuvių dailės vieną tarpsnį

HENRIKAS NAGYS

Lietuvių dailės raida yra labai glaudžiai sekusi pačios Lietuvos istorinė raida. Iš tiesų Lietuvos dailė buvo esminė dalis jos kultūrinio apraiškų, visos Lietuvos kultūros. Su pirmuoju nepriklausomybės prisikėlimu, 1918 metų vasario šešioliktąją, prasidėjo lietuviškosios dailės renesansas, nepriklausomybės antrajame dešimtmetyje išsikeriojęs į lietuvių dailės „aukso amžių“, nes jo metu susibrendo ir kūrė mūsų iškiliausieji dailininkai, praskynę naujus

kelius ir padėję tvirtus pagrindus europietiško lygio kūrybai.

Tai nuopelnas tos kartos, kuri rado dvasinį ir išraiškos ryšį tarp lietuvių liaudies savitojo kūrybinio pasaulio, sukurto anoniminių birželio 15 dieną Stalino ir Kremiaus raudonoji armija užėmusios Lietuvos laisvę, ji užsmaugė Lietuvos laisvę, ji užsmaugė ir laisvo žmogaus laisvą kūrybą. Socialinio realizmo dogma buvo pasityčiojimas iš meno. Pašalinto likimas savoje žemėje laukė menininkų ir po to kelerius metus viešpatavusio Hitlerio nacionalsocialistinio režimo okupacijos metu. Visiškai

tinį žvelgimą į žmogų ir aplinką ir jų neeilinį talentą. Tos kartos poveikis pastebimas dar ir šiandien mūsų dailėje. Dar turime gyvų ir kūrybingų tų savųjų veteranų ir Lietuvoje, ir plačiajame pasaulyje, bet jų gretos labai išretėjusios.

Lietuvos likimas ne vieno mūsų neaplenkė — neaplenkė jis ne lietuvių menininkų. Kai 1940 metų birželio 15 dieną Stalino ir Kremiaus raudonoji armija užėmusios Lietuvos laisvę, ji užsmaugė Lietuvos laisvę, ji užsmaugė ir laisvo žmogaus laisvą kūrybą. Socialinio realizmo dogma buvo pasityčiojimas iš meno. Pašalinto likimas savoje žemėje laukė menininkų ir po to kelerius metus viešpatavusio Hitlerio nacionalsocialistinio režimo okupacijos metu. Visiškai

siaubas užgožė, kai grįžęs raudonasis okupantas persekiojo, trėmė ir žudė Lietuvos žmones ir naikino kiekvieną lietuvišką kultūros pastangą išsivaduoti iš bukos, diletantiškos cenzūros pančių.

Visa toji klaidi mūsų šalies ir tautos odiseja ir tiesiogiai ir netiesiogiai palietė lietuviškąją dailę ir jos raidą. Turėję tėvynę palikti dailininkai rado Europoje, nors ir labai nuniokotoje karo, šimtamečių meno paminklų, garsiausių menininkų sukurtus ir tebekuriamus kūrinius. Kai kuriems net pasisekė nuvykti į Vakarų Europos didžiuosius meno centrus bei dailės mokyklas ir studijas ir aktyviai dalyvauti pokario atgimstančios vėžlios ir išradingos Europos dailės atgaitoje.

Mūsų dailės klasikai ruošė parodas ir kūrė naujus kūrinius, dėstė kartais tikrai stovyklinėse studijėlose, kartais tačiau ir dailės mokyklose, perduodami savo žinias ir sugebėjimus jaunajai dailininkų kartai, kuri ir tęsė vyresniųjų tradiciją, ir ieškojo savito žvilgsnio, savito braižo ir savito pasaulio visos dailės šakose. Istoriniame Freiburg i. Br. mieste, Vokietijoje, Taikomosios dailės mokykla (L'Ecole des Arts et Metiers) buvo sutelkusi reprezentatyvų būrį mūsų dailės pirmųjų ir minėtojo „aukso amžiaus“ dailininkų, kurie išugdė pažymėtiną skaičių iškilių ir gabių jaunųjų menininkų, šiandien tapusių brandžiais kūrėjais ir naujų kelių skynejaus.

Daug sunkiau sekėsi Lietuvoje likusiems menininkams kurti autentišką meną ir vaduotis iš propagandinio šlamšto užnuodytos partinės linijos. Bet tai kita kalba; be to, ši paroda Lietuvoje likusiems ir kūrusiems dailininkams neatstovauja.

Būtų idealu ir nuostabu, jeigu būtų galima sutelkti visų lietuvių dailininkų kūrybą, sukurta nuo 1940 metų iki antrojo Lietuvos

nepriklausomybės atstatymo, taigi per tą skaudųjį ir tamsųjį pusšimtį metų, vienon parodon ir ją parodyti pasauliui ir Lietuvai. Tikėkime, kad anksčiau ar vėliau tokia paroda bus sutelkta Lietuvoje, nes nemaža mūsų dailininkų savo kūrinius yra jau nusisuntę į Lietuvą ir daugelis dar tai padarys.

Ši paroda tėra trumpas žvilgsnis į vieną svarbų tarpsnį lietu-

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 2 psl.)

sunaikinimą ar jo pateisinimą — tiktai žingsnis.

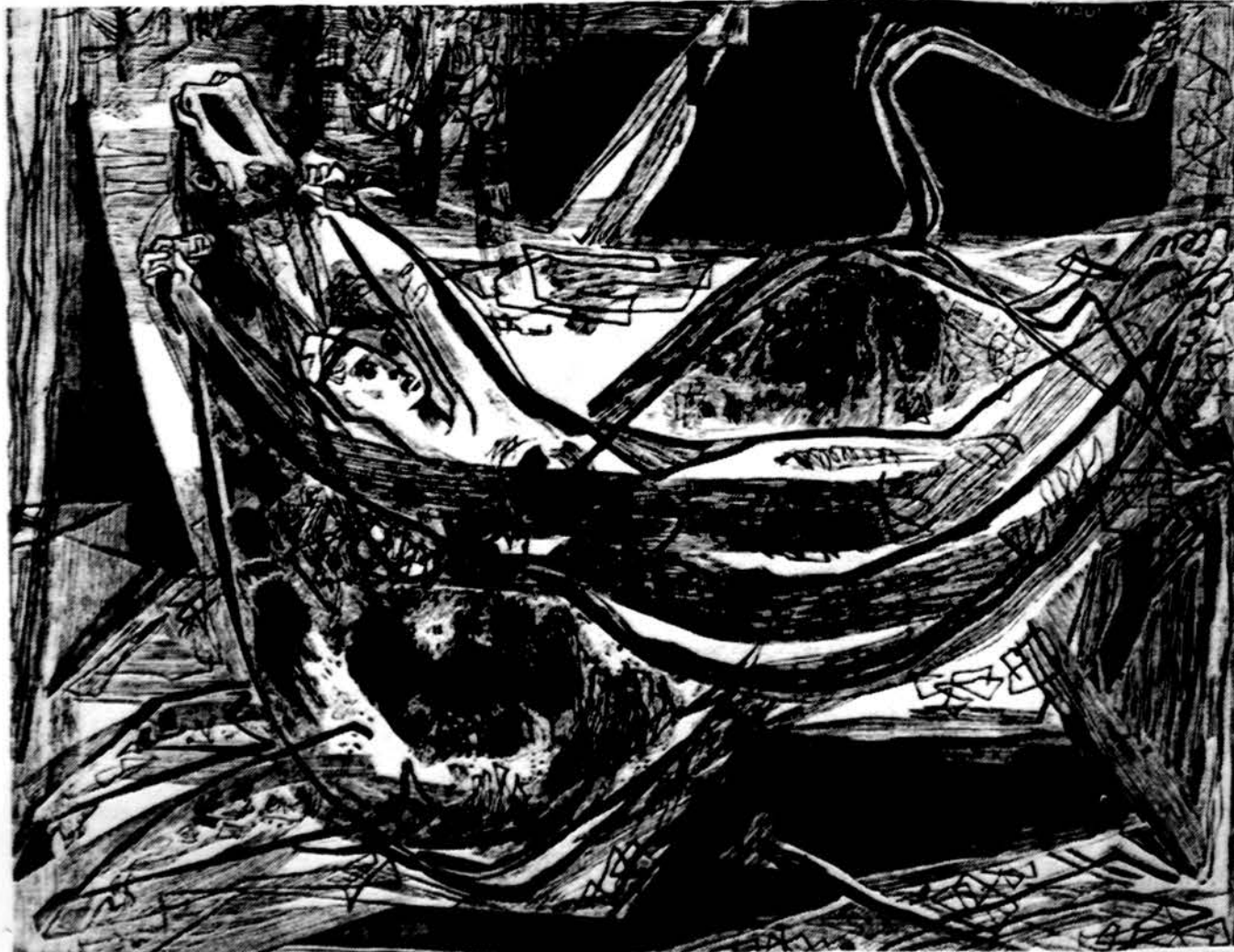
Lietuviai ir žydai, šimtmečius išgyvenę šalia, taip mažai vieni kitus pažinojome. Suartėję, abejai praturtėdavome. 1990 metais vėl aplankytasis Kauno senamiestis, kaip ir 1944 metais paliktasis, buvo nykšnis ir skurdėnis be žydų („Judenrein“). Žydų ir jų kultūros buvimas ypač svarbus mūsų savimonei, mūsų bandymams atsakyti į nesibaigiantį klausimą: „Ką reiškia būti lietuviu?“ Be Marko Zingerio, gal vienintelio lietuviškai teberašančio Lietuvos žydų poeto, nežinotume, kad „dangus Lietuvos / floimencimės spalvos“ — ir nepatirtume daugelio kitų spalvų, niuansų, idėjų. Lietuvos vizija Oskaro Milašiaus poezijoje neatjungiamo nuo žydiškosios mistikos sluoksnio. Be žydų, be artimo, kaimyniško pokalbio su jais, būsimie skurdėni, kaip ir Kauno senamiestis.

Pats laikas lietuviams ir žydams suartėti reikliau gydyti praities žaizdas — su abipuse pagarba tiesiai ir, ypač, visiems kentėjusiems ir žuvusiems. Tėvynėje ir užsienyje yra daugelis geros valios lietuvių ir žydų, tereikia jų paieškoti, mokėti juos atrasti. Suporuokime kad ir A. Pirockino straipsnį *Tiesoje* (1992 m. rugsėjo 23 d.) su Berelio Kaganio šiam numerijje ir iš karto pralobime — aprėšime gražų, erdvų sklypą, kuriame galima statyti bendrus ateities namus.

Kadais tėvynėje, atėjus „šabamui“, kai kurie lietuvių padėdavo savo kaimynams žydams padaryti tai, kas šiems šventą dieną buvo uždrausta — atnešti malkų ar vandens, užkaisti krosnį, užgesinti žvakės. Tokie paslaugūs neįdai būdavo vadinami „šabės gojim“. Taip regiu ir šio numerio prasmę. Būkime „šabės gojim“, uždeikime kad ir po mažą žvakutę, idant visiems būtų šviesiau istorijos sutemose.

Algirdas Landsbergis

P.S. Vakar 2 valandą ryto buvo paskelbti prezidento rinkimų rezultatai: negalutiniais duomenimis 1.210.517 rinkėjų pasisakė už Algirdo Brazausko kandidatūrą, o 767.345 rinkėjai pasirinko Stasį Lozoraitį. Apie tai, ką galvoja žmonės, turintys platesnę politinę perspektyvą, bandysiu parašyti kitame laiške.

Vytautas K. Jonynas

Europa, 1953

Medžio gravюра

Iš parodos „Lietuvių dailės Odiseja I“, vykstančios Lietuvių meno muziejaus dailės galerijoje, Lemont, Illinois.

* Žodis, pasakytas Jaunimo centre, Čikagoje, pagerbiaut Jono Dainauską 1993 m. sausio 24 d.